

# Правове регулювання

## військових злочинів в Україні: перспективи законодавчого вдосконалення



### М. І. Карпенко

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та процесу Національної академії управління

*Розглядається історичний аспект генезису військових злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України, їх види та система. Акцентується увага на подальшому законодавчому вдосконаленні відповідальності за вчинення військових злочинів усіх зацікавлених осіб і державних органів.*

**Ключові слова:** військові злочини, групи (види) військових злочинів, кримінальна відповідальність військовослужбовців.

*Рассматривается исторический аспект генезиса воинских преступлений, предусмотренных Уголовным кодексом Украины, их виды и система. Акцентируется внимание на дальнейшем законодательном усовершенствовании ответственности за совершение воинских преступлений всех заинтересованных лиц и государственных органов.*

**Ключевые слова:** воинские преступления, группы (система) воинских преступлений, уголовная ответственность военнослужащих.

*The article considers the historical aspect of the genesis of military offences under the Criminal Code of Ukraine, their groups and system.*

*Attention is drawn towards further legislative improvement of liability for military offences by the public authorities and others involved.*

**Keywords:** military offences, groups (system) of military offences, criminal liability of military men.

**Г**енезис законодавства про військові злочини та вдосконалення його конструкції не мають на сьогодні в Україні достатнього наукового обґрунтування і висвітлення.

У зв'язку з цим, важливого теоретичного значення набувають загальні підходи до дослідження злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів).

Зауважимо, що питання стосовно загальнотеоретичних підходів до військових злочинів в кримінально-правовій літературі розробляються недостатньо.

Тому метою цієї статті є визначення загальнотеоретичних підходів щодо видів і системи військових злочинів.

Відповідно до частини 1 статті 401 Кримінального кодексу України (далі – КК України) військовими визнаються злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними під час проходження ними навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів. Їх перелік передбачений розд. XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» Особливої частини КК України, який містить 34 статті, що передбачають склади конкретних військових злочинів.

Аналізуючи кримінальне законодавство України з часу прийняття першого кримінального кодексу, тобто з 1922 р., необхідно зазначити, що КК УРСР прийнятий 23. 08. 1922 р. і введений в дію з 15. 09. 1922 р. передбачав 15 статей, які містили військові злочини. Вони передбачали відповідальність за ухилення від військової служби, за злочини проти порядку служби та підлеглості, службові злочини, зрадницькі злочини і злочини воєнного часу.

Оскільки кримінальне законодавство мало відображати потреби того часу, то 08.06.1927 р. був прийнятий новий КК УРСР. З 01.07.1927 р. його введено в дію, де

в розд. IX Особливої частини передбачалась відповідальність по 31 статті за військові злочини.

Зокрема, вони поділялися на такі групи: військові зрадницькі злочини, ухилення від військової служби, злочини проти порядку підлеглості та військової честі, злочинні посягання на військове майно; порушення статутних правил вартової, конвойної і внутрішньої служби; військові посадові злочини; військові злочини, пов'язані з розголошенням військової таємниці; військові злочини, які учиняються в районі воєнних дій; військові злочини, які порушують міжнародні конвенції.

З прийняттям КК УРСР 28.12.1960 р., який був введений в дію з 01.04.1961 р., глава XI «Військові злочини» Особливої частини містила 33 статті. Військові злочини, що містилися в главі XI, частина науковців і практиків за об'єктом посягання поділяли їх на 10 груп, зокрема: злочини проти порядку підлеглості та дотримання військової честі; злочини проти порядку проходження військової служби; злочини проти порядку користування військовим майном і збереження військового майна; злочини проти порядку експлуатації військової техніки; злочини проти порядку несення бойового чергування, вартової, прикордонної та інших спеціальних служб; злочини проти порядку зберігання військової таємниці; військові посадові злочини; злочини проти порядку несення військової служби в бойових обставинах і в районі воєнних дій; злочини, що передбачали відповідальність за добровільну здачу в полон та злочини, що учинялись в полоні; злочини проти законів і звичаїв війни [1, с. 74 – 76].

І на кінець з прийняттям 05.04.2001 р. КК України в розд. XIX Особливої частини передбачено 35 статей. Військові злочини, які містяться в зазначеному розділі, за їх направленістю на суспільні відносини, що охороняються, можна поділити на 10 груп. Це наша точка зору, а інші фахівці, зо-

крема, В. І. Касинюк, М. І. Панов, С. О. Харитонов [2, с. 16] виокремлюють 9 груп військових злочинів залежно від безпосередніх об'єктів, які лежать в рамках родового об'єкта, але мають свої особливості. Зокрема, це: злочини проти порядку підлеглості та військової гідності (ст. ст. 402 – 406); злочини проти порядку проходження військової служби (ст. ст. 407 – 409); злочини проти порядку збереження та користування військовим майном (ст. ст. 410 – 414); злочини проти порядку експлуатації військової техніки (ст. ст. 415 – 417); злочини проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб (ст. ст. 418 – 421); злочини у сфері охорони державної таємниці (ст. 422); військові службові злочини (ст. ст. 423 – 426); злочини проти порядку несення військової служби на полі бою та в районі бойових дій (ст. ст. 427– 433); злочини, відповідальність за які передбачена міжнародними конвенціями (ст. ст. 434 – 435).

Не погоджуючись із запропонованою системою військових злочинів, варто зазначити, що злочини, передбачені ст. ст. 402 – 405 і ст. 406 КК України аж ніяк не можна відносити до одного виду, оскільки ці злочини, передбачені ст. ст. 402 – 405 КК України, посягають на порядок підлеглості, який існує у військових формуваннях між начальником та іншим військовослужбовцем, який йому підлеглий по військовій службі.

Щодо безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 406 КК України, то це суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони, закріплені у статутах Збройних Сил України, інших актах військової сфери порядку взаємовідносин між військовослужбовцями, що не перебувають між собою у відносинах підлеглості. А додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони їх життя, здоров'я, честь, особисту гідність, власність. Тому військові злочини, передбачені ст. 406 КК України «Порушення статутних правил взаємовідносин

між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості», необхідно виділити в окрему групу.

По-перше, не можна погодитись з тим, що військовий злочин, передбачений ст. 414 КК України «Порушення правил поведження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення», віднесений до групи злочинів проти порядку збереження та користування військовим майном. Безпосереднім об'єктом цього злочину «є встановлені законодавством правила поведження зі зброєю та предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточуючих (окремі з них названі законодавцем – боеприпаси, вибухові та радіоактивні речовини), а також безпека і здоров'я громадян, у тому числі й самих військовослужбовців» [3, с. 498].

По-друге, чи є доцільним наявність в КК України спеціальних норм, які передбачають відповідальність за ст. ст. 423 – 425 КК України військових службових осіб, якщо така відповідальність посадових і службових осіб передбачена нормами статей 364 – 366 КК України. Аналогічно можна говорити і про злочин, передбачений ст. 422 КК України (розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості) при наявності ст. ст. 328 (розголошення державної таємниці), 329 (втрата документів, що містять державну таємницю), які фактично дублюють диспозиції ч. ч. 1 і 2 ст. 422 КК України. Відмінність лише в суб'єкті злочину, оскільки в першому випадку (ст. ст. 328, 329, 364 – 366 КК України) йдеться про відповідальність загального суб'єкта, а в іншому (ст. ст. 422, 423 – 425 КК) про відповідальність спеціального суб'єкта злочину, в даному разі військовослужбовців, або інших осіб, визначених законом.

По-третє, є спірною точка зору В. І. Касинюка, М. І. Панова, С. О. Харитонова щодо віднесення злочину, передбаченого ст. 432

КК України, до групи злочинів проти порядку несення військової служби на полі бою та в районі бойових дій [2, с. 16].

На наш погляд, злочин, передбачений ст. 432 КК України (мародерство), в своїй основі, виходячи із змісту безпосереднього об'єкта, має бути віднесений до злочинів, відповідальність за які передбачена міжнародними конвенціями.

Як зазначає С. І. Дячук, об'єктом цього злочину є «... порядок дотримання звичаїв та правил війни» [3, с. 542].

Тому виникає запитання, чи не охоплюється дія, передбачена диспозицією ст. 432 КК України, диспозицією ч. 1 ст. 438 КК України (порушення законів та звичаїв війни), за якою передбачено більш суворе покарання.

Крім того, злочини, передбачені ст. 438 КК України, розміщені в розд. XX КК України (злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку).

Аналогічна ситуація має місце і стосовно злочинів, передбачених ст. 433 КК України (насильство над населенням у районі воєнних дій), ст. 434 КК України (погане поводження з військовополоненими), ст. 435 КК України (незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними).

До проблемних питань, які підлягають детальному аналізу, необхідно віднести і проблему родового об'єкта військових злочинів, оскільки порядок несення на противагу порядку проходження військової служби охоплює дещо іншу сферу військової служби.

З приводу поняття і змісту родового об'єкта військових злочинів серед науковців є певні відмінності.

Так, на думку М. І. Хавронюка, «встановлений порядок несення та проходження військової служби (військовий правопорядок) – це сукупність таких, що виникають в процесі життя і бойової діяльності військ, суспільних відносин, закріплених у законах, військових статутах, положеннях про про-

ходження служби різними категоріями військовослужбовців та інших актах законодавства» [4, с. 80].

В. І. Касинюк, М. І. Панов, С. О. Харитонов вважають, що «родовим об'єктом військових злочинів є встановлений порядок несення військової служби, який становить сукупність суспільних відносин, що виникають в процесі проходження служби різними категоріями військовослужбовців, їх службової і бойової діяльності й регламентованих нормами права, підзаконними нормативними актами, існуючими у військовому середовищі звичаями, правилами життя в армійських колективах» [2, с. 9].

Більш узагальнено визначення родового об'єкта військових злочинів висловлює С. І. Дячук, який зазначає, що це «встановлений законодавством порядок несення та проходження військової служби, що є складовою частиною військового правопорядку загалом» [3, с. 444].

Нагальним є питання доцільності законодавчого врегулювання критеріїв для визначення тяжких наслідків в разі вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 402 КК України (непокора, яка спричинила тяжкі наслідки), ч. 2 ст. 404 КК України (опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, що спричинили тяжкі наслідки), ч. 3 ст. 406 КК України (порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглих, що спричинили тяжкі наслідки), ч. 2 ст. 411 КК України (умисне знищення або пошкодження військового майна, що спричинило тяжкі наслідки), ч. 2 ст. 412 КК України (необережне знищення або пошкодження військового майна, що спричинило тяжкі наслідки), ч. 3 ст. 414 КК України (порушення правил поводження зі зброєю, а також з речовинами і предметами, які становлять підвищену небезпеку для оточення, що спричинило тяжкі наслідки), ст. 416 КК України (порушення правил польотів або підготовки

до них, що спричинило інші тяжкі наслідки), ст. 417 КК України (порушення правил кораблеводіння, що спричинило інші тяжкі наслідки), ч. 1 ст. 418 КК України (порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання, що спричинило тяжкі наслідки), ч. 1 ст. 419 КК України (порушення правил несення прикордонної служби, що спричинило тяжкі наслідки), ч. 1 ст. 420 КК України (порушення правил несення бойового чергування, що спричинило тяжкі наслідки), ч. 1 ст. 421 КК України (порушення статутних правил внутрішньої служби, що спричинило тяжкі наслідки), ч. 3 ст. 422 КК України (розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, які містять такі відомості, якщо це спричинило тяжкі наслідки). На відміну від ст. ст. 423 – 426 КК України, де законодавець зробив у примітці до ст. 423 КК України конкретизацію тяжких наслідків, в інших випадках це ним не зроблено. Тому, визначаючи спричинення тяжких наслідків, передбачених вищезазначеними статтями глави XIX Особливої частини КК України, практичним фахівцям доводиться брати за основу позицію науковців, слідчу та судову практику.

Зокрема, чи можуть критерії, зазначені в пункті 2 примітки до ст. 423 КК Украї-

ни, щодо розмірів тяжких наслідків взяті за основу, наприклад, при визначенні тяжких наслідків у разі необережного знищення або пошкодження військового майна за ч. 2 ст. 412 КК України? Такі питання виникають і в інших випадках у разі визначення тяжких наслідків при вчиненні зазначених військових злочинів.

Сьогодні питання про наявність чи відсутність тяжких наслідків практичні працівники вирішують у кожному випадку окремо на підставі всіх обставин кримінальної справи.

Разом з тим, така практика може зумовити різну кваліфікацію вчиненого і, як результат, різне за тяжкістю покарання за одні і ті ж наслідки вчинених військових злочинів.

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що система військових злочинів на сьогодні громіздка і суперечлива. Фактично побудована на радянській системі військових злочинів. У ній відсутні міжнародно-правові стандарти, що стосуються системи суспільних відносин. Багато складів злочинів в ній є громіздкими, що не сприяє однозначному розумінню цих складів злочинів та застосуванню на практиці. Вважаємо за доцільне побудову теоретичної моделі майбутньої системи військових злочинів, яка б відповідала сучасному праворозумінню і практиці сьогодення. При цьому варто звернути увагу на досвід інших держав.

## Література

1. Воинские преступления / [учебн. для слушателей военно – юрид. ф-та] / Х. М. Ахметшин, Н. В. Васильев, В. Н. Кудрявцев, В. И. Шанин // под ред. Н. Ф. Чистякова. [2-е изд.]. – М. : ВПА, 1970. – 355 с.
2. *Касинюк В. І.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) / В. І. Касинюк, М. І. Панов, С. О. Харитонов / під заг. ред. М. І. Панова. – Харків : «Харків юридичний», 2006. – 172 с.
3. *Дячук С. І.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, П. П. Андрушка. – К. : ФОРУМ, 2005. – У 3-х кн. Кн. 3. Особлива частина. – Коментарі до статей 255 – 447 Кримінального кодексу України. – 584 с.
4. *Хавронюк М. І.* та ін. Військові злочини : Комент. законодавства / М. І. Хавронюк // М. І. Хавронюк, С. І. Дячук, М. І. Мельник; відп. ред. М. Д. Дрига, В. І. Кравченко. – К. : Видавництво А. С. К., 2003. – 272 с. – (Економіка. Фінанси. Право).